
SISÄLLYS

Esipuhe.....	5
Teoksen kirjoittaja	7
Lukijalle.....	33
Lyhenteet.....	35

I HALLINTO-OIKEUS OIKEUDENALANA

37

1. HALLINTO-OIKEUDEN ALA JA TEHTÄVÄT	39
1. Hallinto ja oikeus.....	39
2. Oikeusjärjestyksen lohko ja oikeustieteen ala.....	40
3. Hallinto-oikeus julkisoikeuden osana	41
4. Hallinto-oikeus ja muut julkisoikeuden alat	43
5. Hallinto-oikeuden osa-alueet.....	45
5.1. Yleinen hallinto-oikeus	45
5.2. Erityinen hallinto-oikeus	46
5.3. Eurooppalainen hallinto-oikeus	46
5.4. Globaali hallinto-oikeus	47
6. Hallinto-oikeuden tehtävät	48
6.1. Hallinto-oikeuden oikeussuojafunktio	48
6.2. Puitteet hallinnon tehtävien toteuttamiselle.....	48
6.3. Hallinto-oikeuden tasapainottava tehtävä	49
6.4. Osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien takaaminen	49
2. HALLINTO-OIKEUSTIEDE.....	51
1. Hallinto-oikeuden teoreettinen tausta	51
2. Hallinto-oikeuden yleisten oppien muutos	52
3. JULKISHALLINNON MUUTOSVAIHEITA.....	55
1. Muutosten keskeisiä piirteitä	55
1.1. Julkishallinnon neljä muutosvaihetta	55
1.2. Muutosvaiheiden kerroksellisuus.....	56
1.3. Miksi hallinto muuttuu?.....	57

2.	Virkamieshallinnon perusteiden luominen	57
2.1.	Keskitetty hallintokoneisto	58
2.2.	Poliisihallinnon idea	59
2.3.	Autonomian ajan loppukausi	59
3.	Oikeusvaltion hallinto	60
3.1.	Hallinnon lainalaisuus	60
3.2.	Hallinto julkisen vallan käyttönä	62
3.3.	Suppea hallintokoneisto	62
4.	Hyvinvointivaltion hallinto	63
4.1.	Lainalaisuuden muutos	64
4.2.	Julkisten etuuksien ja palvelujen keskeisyys	65
4.3.	Hallinnon kasvu	65
5.	Modernin hallinnon piirteitä	67
5.1.	Modernin hallinnon taustaa	67
5.2.	Hallinnon kehittämistavoitteet	69
5.3.	Säätelyn muutos	70
5.4.	Palvelujen laatu	71
5.5.	Hallinnon rakenteen ja tehtävien eriytyminen	71
5.6.	Hallintomallin muutokset	72

75 - 104

X II YLEINEN HALLINTO-OIKEUS

75

1.	JULKISHALLINNON VALTIOSÄÄNTÖISET PERUSTEET	77
1.	Hallinnon valtiosääntö	77
1.1.	Perustuslaki ja hallintotoiminta	77
1.2.	Eurooppalainen valtiosääntö ja hallintotoiminta	79
2.	Perus- ja ihmisoikeudet hallintotoiminnassa	80
2.1.	Perus- ja ihmisoikeuksien toteuttaminen hallintotoiminnassa	80
2.2.	Perusoikeuksien toteuttaminen ja turvaaminen viranomaisen tehtävänä	83
3.	Oikeus hyvään hallintoon	86
3.1.	Hyvä hallinto perusoikeutena	86
3.2.	Perusoikeus hyvään hallintoon EU-oikeudessa	88
4.	Julkishallinto ja toimeenpanovallan käyttö	89
4.1.	Toimeenpanovallan valtiosääntöiset perusteet	89
4.2.	Lainsäädäntövalta ja toimeenpanovalta	90
4.3.	Tuomiovalta ja toimeenpanovalta	91
4.4.	Toimeenpanovalta ja yksityinen toiminta	92
4.5.	Toimeenpanovallan muutokset	95
5.	Julkishallinnon erityispiirteitä	96
5.1.	Julkisen vallan käyttäminen	98
5.2.	Virkamieshallinto	99
5.3.	Byrokratia	100
5.4.	Hallinnon demokraattinen ohjaus ja valvonta	101
5.5.	Yleisen edun toteuttaminen	102
5.6.	Julkinen luottamus ja julkinen luotettavuus	102
5.7.	Hallintotoiminnan julkisuus	103

2. HALLINTOTOIMINNAN OIKEUDELLISET PERUSTEET	105
1. Hallintotoiminnan oikeuslähteet.....	105
1.1. Oikeuslähteet viranomaisten toiminnassa.....	105
1.2. Oikeuslähteiden tehtävät hallintotoiminnassa	106
1.3. Oikeuslähteiden sitovuus viranomaisten toiminnassa	106
1.4. Hallintotoiminnan virallislähteet.....	108
2. Lainsäädäntö hallintotoiminnan perustana.....	108
2.1. Lainsäädännön sisältö.....	108
2.2. Lainsäädännön julkaiseminen.....	108
3. Hallintotoiminnan eurooppalaiset oikeuslähteet	109
3.1. Kolme oikeuslähdetasoa	109
3.2. Sisällöllinen EU-oikeus	111
3.3. Yleinen eurooppalainen hallinto-oikeus	114
3.4. Eurooppaoikeuden valtiosääntöiset perusteet	115
4. Oikeusnormien väliset suhteet ja oikeusnormien hierarkia hallintotoiminnassa	116
4.1. Perustuslain ja EU-oikeuden mukainen lain soveltaminen.....	116
4.2. Perustuslain ja EU-oikeuden etusija	118
4.3. Lakia alemmanasteisten säädösten soveltamisrajoitus	119
4.4. Samantasoisten oikeusnormien välinen suhde	121
5. Oikeuseriaatteet hallintotoiminnassa	122
6. Sopimukset hallintotoiminnan oikeuslähteenä	123
6.1. Kansainväliset sopimukset	123
6.2. Lakisääteiset sopimukset	125
6.3. Muut sopimukset.....	125
7. Oikeuskäytäntö hallintotoiminnan oikeuslähteenä.....	125
7.1. Eurooppalainen oikeuskäytäntö.....	125
7.2. Kansallinen oikeuskäytäntö	126
8. Muita oikeuslähteitä hallintotoiminnassa	127
8.1. Lainvalmisteluasiakirjat	127
8.2. Oikeustiede.....	128
8.3. Vakiintunut käytäntö	128
9. Virallislähteet hallintotoiminnassa.....	129
9.1. Virallislähteiden merkitys.....	129
9.2. Virallislähteiden perusmuodot.....	130
9.3. Virallislähteiden erityispiirteitä	132
10. Oikeudellisen sääntelyn ja viranomaissääntelyn vaihtoehtoja.....	134
3. HALLINTOTOIMINNAN ARVOT JA PERIAATTEET	135
1. Julkishallinnon keskeiset arvot	135
1.1. Eurooppalaiset arvot hallintotoiminnassa.....	135
1.2. Valtiosääntöön perustuvat hallintotoiminnan arvot.....	136
1.3. Hallintomenettelyn arvot ja periaatteet	136
2. Hallinnon lainalaisuus ja lakisidonnaisuus	137
2.1. Hallinnon lainalaisuusperiaate.....	137
2.2. Hallinnon lakisidonnaisuus	140
3. Julkisuusperiaate ja hallintotoiminnan avoimuus.....	143
3.1. Julkisuusperiaatteen merkitys	143
3.2. Julkisuusperiaatteen kohde	144
3.3. Hallintotoiminnan avoimuus.....	145
4. Hallinnon oikeuseriaatteet	145
4.1. Oikeuseriaatteiden perusteet	145
4.2. Yhdenvertaisuusperiaate	147

4.3.	Tarkoitussidonnaisuuden periaate.....	154
4.4.	Puolueettomuusperiaate	156
4.5.	Suhteellisuusperiaate	157
4.6.	Luottamuksensuojaperiaate	161
4.7.	Hallinnon palveluperiaate.....	166
5.	Eurooppalaisen hallinto-oikeuden periaatteet	169
5.1.	Oikeusperiaatteet unionin oikeudessa	171
5.2.	Oikeusperiaatteet Euroopan neuvoston oikeudessa	171
4.	JULKISHALLINNON TEHTÄVÄT JA TOIMINTAMUODOT	173
1.	Hallinnon tehtävien ryhmittelyä	173
2.	Julkishallinnon keskeiset tehtävät	174
2.1.	Hallinnollinen sääntely ja valvonta	176
2.2.	Julkisten palvelujen tuottaminen ja jakaminen	178
2.3.	Hallinnon ylläpito ja johtaminen.....	178
2.4.	Viranomaisen taloudellinen toiminta	179
2.5.	Viranomaisten muita tehtäviä.....	180
3.	Hallintotoimi ja hallintopäätös	181
3.1.	Hallintotoimet ja virkatoimet	181
3.2.	Julkisen vallan käyttäminen	182
3.3.	Tosiasiallinen hallintotoiminta	185
3.4.	Hallintopäätökset	185
4.	Julkiset palvelut ja yleispalvelut	189
4.1.	Julkiset palvelut	189
4.2.	Yksilölliset palvelut.....	191
4.3.	Infrastruktuuripalvelut.....	191
4.4.	Yleishyödylliset palvelut ja yleispalvelut	192
5.	Hallinnolliset seuraamukset ja hallintopakko	193
5.1.	Hallinnolliset sanktiot	193
5.2.	Muut hallinnolliset seuraamukset.....	194
5.3.	Hallintopakko.....	195
6.	Viranomaisnormit	196
6.1.	Oikeusnormit ja hallinnolliset normit	196
6.2.	Viranomaisen asetuksenantovalta	197
6.3.	Viranomaisen antamat oikeusnormit.....	198
6.4.	Hallinnolliset normit.....	200
7.	Hallintosopimukset	200
7.1.	Hallintosopimuksen sisältö ja kohde	200
7.2.	Hallintosopimuksen rajat	202
7.3.	Hallintosopimuksen sitovuus ja oikeusturva.....	203
8.	Viranomaisen yksityisoikeudelliset toimet	204
8.1.	Yksityisoikeudelliset oikeustoimet.....	204
8.2.	Julkiset hankinnat.....	205
5.	VIRANOMAISET JA HALLINTOKONEISTO	207
1.	Hallintotoiminnan lohkot ja hallintoelimet	207
1.1.	Hallintotoiminnan neljä aluetta.....	207
1.2.	Julkisoikeudelliset oikeushenkilöt.....	209
1.3.	Julkisyhteisöt ja julkisoikeudelliset laitokset	209
1.4.	Viranomaiset	209

2.	Valtion hallinto	212
3.	Kunnallishallinto ja muut itsehallinnon muodot	215
3.1.	Kunnat ja kuntayhtymät	215
3.2.	Muita itsehallinnon muotoja	216
4.	Eurooppalainen hallinto	217
4.1.	EU-oikeuden monitasoinen toteuttaminen	217
4.2.	Unionin hallintoelimet	217
4.3.	EU-oikeuden hajautettu toimeenpano	219
4.4.	Yhteistyö eurooppalaisessa hallinnossa	220
5.	Hallintotehtävän hoitaminen julkishallinnon ulkopuolella	222
5.1.	Hallintotehtävien ulkoistaminen	222
5.2.	Välillinen julkishallinto	225
5.3.	Liikkeenluovutus julkishallinnossa	228
6.	Julkisyhteisön henkilöstö ja luottamushenkilöt	228
6.1.	Julkisyhteisön virkamiehet ja työntekijät	228
6.2.	Julkisyhteisön luottamushenkilöt	229
7.	Hallintokoneiston organisaatio ja viranomaisten väliset suhteet	230
7.1.	Hallintokoneiston rakenne	230
7.2.	Asiallinen, asteellinen ja alueellinen toimivalta	231
7.3.	Hallintoelinten toimivaltarajat ja niiden luonne	233
7.4.	Poikkeaminen asteellisista toimivaltarajoista	235
7.5.	Toimivallan siirtäminen	236
7.6.	Ohjaus ja valvonta	238
7.7.	Viranomaisten yhteistyö	239
7.8.	Hallinnollinen apu	241
7.9.	Virka-apu	241
7.10.	Hallinto-organisaatio ja EU-oikeus	242

6. HALLINTO-OIKEUDELLISET SUHTEET JA VIRANOMAISEN TOIMIVALTA 245

1.	Hallinto-oikeudelliset oikeussuhteet	245
1.1.	Hallinto-oikeuden perussuhde	245
1.2.	Hallinto-oikeussuhteen muodolliset piirteet	246
1.3.	Hallinto-oikeussuhteen julkisoikeudelliset erityispiirteet	249
1.4.	Asiakkaan oikeussuhde hallintoon	250
2.	Yksityisen oikeudet suhteessa hallintoon	252
2.1.	Oikeuksien pääajit	252
2.2.	Perusoikeudet ja ihmisoikeudet hallintotoiminnassa	253
2.3.	Subjektiiiset oikeudet	254
2.4.	Harkinnanvaraiset oikeudet ja edut	256
2.5.	Yhteiset oikeudet ja yleiset edut	258
3.	Yksityisen velvollisuudet suhteessa hallintoon	259
3.1.	Velvollisuuksien oikeudellinen perusta	259
3.2.	Yleiset velvollisuudet	260
3.3.	Eriyiset velvollisuudet	261
4.	Viranomaisen toimivalta	261
4.1.	Toimivallan sisältö	261
4.2.	Viranomaisen tehtävät ja toimivalta	262
4.3.	Toimivalta ja hallinnon lainalaisuusperiaate	262
4.4.	Asianosaisen suostumus viranomaisen toimivallan täydentäjänä	263
4.5.	Sopimus toimivallan käytöstä	264
4.6.	Viranomaisen poikkeusvaltuudet	265

5.	Viranomaisen velvollisuudet	266
5.1.	Velvollisuus toimivallan käyttämiseen ja tehtävien suorittamiseen	266
5.2.	Velvollisuus käsitellä ja ratkaista hallintoasia	267
5.3.	Perusoikeuksien turvaamisvelvollisuus.....	268
5.4.	Palveluvelvollisuus	268
5.5.	Velvollisuus noudattaa lakia.....	270
7.	HALLINTOTOIMINNAN VALVONTA	271
1.	Hallintokoneiston sisäinen valvonta.....	271
1.1.	Viranomaisen sisäinen valvonta.....	271
1.2.	Virka-astevalvonta.....	271
1.3.	Viranomaisen talouden valvonta ja tarkastus	272
1.4.	Normivalvonta.....	272
2.	Yleinen laillisuusvalvonta	273
2.1.	Ylin laillisuusvalvonta.....	273
2.2.	Hallintokantelu laillisuusvalvonnan keinona	274
3.	Erityiset valvontaviranomaiset	276
4.	Valvonta EU-asioissa	278
4.1.	Komission yleinen valvontavalta.....	278
4.2.	Komission erityinen valvontavalta	279
8.	OIKEUSTURVA JA OIKEUSTURVAMENETTELYT HALLINTOTOIMINNASSA.....	281
1.	Suojaava, korjaava ja menettelyllinen oikeusturva	281
2.	Oikeusturvamenettelyt.....	282
9.	JULKISYHTEISÖN VASTUU JA VIRKAVASTUU	287
1.	Julkisyhteisön vastuu velvoitteistaan	287
1.1.	Julkisyhteisön vastuu yksityisoikeudellisista velvoitteista	287
1.2.	Julkisyhteisön vastuu julkisoikeudellisista velvoitteista	288
1.3.	Julkisyhteisön vastuu EU-oikeudellisista velvoitteista	288
1.4.	Julkisyhteisön vastuu kansainvälisistä velvoitteista.....	289
2.	Julkisyhteisön vahingonkorvausvastuu.....	289
2.1.	Julkisyhteisön korvausvastuu perustuslaissa	289
2.2.	Julkisyhteisön korvausvastuu vahingonkorvauslain mukaan	289
2.3.	Valtion EU-oikeudellinen korvausvastuu	292
2.4.	Korvausvastuu kansainvälisen velvoitteen rikkomisesta.....	295
3.	Julkisyhteisön rangaistusvastuu	296
4.	Virkavastuu.....	296

III HALLINTOMENETTELY JA HYVÄN HALLINNON PERUSTEET

299

1.	HALLINTOLAIN KESKEINEN SISÄLTÖ	301
1.	Hyvän hallinnon perusteet	301
2.	Menettely hallintoasian käsittelyssä	302

	3.	Mitä hallintolaissa ei säännellä?.....	303
	4.	Hyvän hallinnon vaatimukset viranomaiskoneiston ulkopuolella.....	304
2.	EUROOPPAOIKEUDEN VAIKUTUS HALLINTOMENETTELYYN		307
	1.	Eurooppalainen hyvä hallinto	307
	2.	EU:n perusoikeuskirja ja hyvän hallinnon laadulliset perusteet	307
	3.	Puolustautumisoikeudet hallintoasian käsittelyssä.....	310
	4.	Hyvään hallintoon kuuluvat keskeiset menettelyoikeudet	310
	5.	Korvausvastuun perusteet.....	312
	6.	Hyvä hallintotapa ja eurooppalainen hallintotapa	312
	7.	Hyvän hallinnon toteuttamisen takeet EU:ssa	313
3.	EUROOPAN NEUVOSTO JA HYVÄN HALLINNON PERUSTEET		315
	1.	Hallintomenettely ja Euroopan ihmisoikeussopimus.....	315
	2.	Hyvän hallinnon perussääntö	315
4.	HALLINTOLAIN SOVELTAMISALA		317
	1.	Hallintolain asiallinen soveltamisala	317
	1.1.	Hallintolaki ja hallinnon toimintamuodot.....	317
	1.2.	Hallintoasiat, joiden käsittelyssä sovelletaan hallintolakia	318
	1.3.	Viranomaisen toimintamuodot, joissa hallintolakia ei sovelleta	324
	2.	Viranomaiset ja toimielimet, joissa hallintolakia sovelletaan	326
	2.1.	Viranomaiset ja niiden henkilöstö	327
	2.2.	Muu kuin viranomainen julkisen hallintotehtävän hoitajana.....	329
	2.3.	Hallintolain soveltamisen ulkopuolelle jäävät tahot.....	330
	3.	Hallintolain suhde muuhun lainsäädäntöön	331
	3.1.	Hallintolain suhde sisällölliseen lainsäädäntöön	331
	3.2.	Hallintolain suhde menettelyä koskeviin erityissäännöksiin.....	332
	3.3.	Hallintolaki ja EU-oikeuden menettelynormit.....	335
5.	HALLINTOMENETTELYN VIREILLEPANO		341
	1.	Hallintoasian vireillepano viranomaisessa.....	341
	1.1.	Yksityinen tai viranomaisen vireillepanijana	341
	1.2.	Vireillepanotavat.....	342
	1.3.	Vireillepanon muodolliset vaatimukset.....	344
	1.4.	Vireillepanon sisällölliset vaatimukset	345
	1.5.	Vireillepanon toteuttaminen.....	346
	2.	Vireillepanon määräajat.....	347
	2.1.	Määräaikojen määrittely	347
	2.2.	Asiakirjan saapumisajankohta.....	349
	2.3.	Uuden määräajan myöntäminen	350
	3.	Hallintoasian vireilletulo ja vireilletulon oikeusvaikutukset.....	351
	3.1.	Milloin asia tulee vireille viranomaisessa?	351
	3.2.	Vireilletulon oikeusvaikutukset.....	352
	3.3.	Hallintoasian vireilläolon päättyminen	354

4.	Asiakirjan siirtäminen toimivaltaiselle viranomaiselle	354
4.1.	Siirtämisen edellytykset	354
4.2.	Siirron toteuttaminen	355
4.3.	Oikeusturva siirtotilanteissa	357
5.	Asiakirjan ja selvityksen täydentäminen	357
5.1.	Oma-aloitteinen täydentäminen	358
5.2.	Viranomaisen täydentämiskehotus	360
6.	Puhevalta hallintomenettelyssä	360
6.1.	Hallintomenettelykelpoisuus	360
6.2.	Asiavaltuus puhevallan käyttämiseen	360
6.3.	Asiamies ja avustaja	361
6.4.	Vajaavaltaisen puhevallan käyttäminen	362
6.5.	Edunvalvojan puhevalta	362
6.6.	Oikeushenkilön puhevallan käyttäminen	362
6.	HALLINTOASIAN KÄSITTELY HALLINTOMENETTELYSSÄ	365
1.	Asianmukainen käsittely ja hyvä palvelu	365
1.1.	Käsittelyn asianmukaisuus ja hallinnon hyvä laatu	365
1.2.	Käsittelyn tasapuolisuus ja asioiden käsitteleminen yhdessä	366
1.3.	Asioiden käsittelyjärjestys	369
2.	Asianosainen hallintoasian käsittelyssä	370
2.1.	Asianosaisen oikeudellinen määritelmä	370
2.2.	Mitä asianosaisasema merkitsee?	371
2.3.	Asianosaisaseman määräytyminen	373
2.4.	Muut kuin asianosaiset hallintomenettelyssä	377
3.	Hallintoasian käsittelytavat	378
3.1.	Kirjallinen käsittely	378
3.2.	Sähköinen käsittely	378
3.3.	Suullinen käsittely hallintomenettelyssä	379
3.4.	Hallintosopimuksen käsittely	380
3.5.	Hallintomenettely tosiasiallisessa hallintotoiminnassa	381
4.	Hallintomenettelyn julkisuus	382
4.1.	Julkisuusperiaate hallintoasian käsittelyssä	382
4.2.	Asian käsittely yleisön ollessa läsnä	384
4.3.	Käsiteltävien asiakirjojen julkisuus	385
5.	Käsittelyn viivytyksettömyys	385
5.1.	Joutuisa käsittely	385
5.2.	Joutuisan käsittelyn tehosteet	387
5.3.	Arvio käsittelyajasta ja tieto käsittelyn etenemisestä	388
5.4.	Oikeusturvakeinot käsittelyn viivästyessä	389
6.	Käsittelyn puolueettomuus ja esteellisyyserusteet	390
6.1.	Puolueettomuus ja riippumattomuus asian käsittelyssä	390
6.2.	Esteellisyyserusteet	391
6.3.	Esteelliset henkilöt	400
6.4.	Esteellisyyden arviointi ja ratkaiseminen	403
6.5.	Esteellisyyden vaikutukset	405
6.6.	Esteellisyyden ennakkorajoitukset	407
7.	Hyvä kielenkäyttö ja käsittelyn kieli	408
7.1.	Hyvän kielenkäytön vaatimus	408
7.2.	Asian käsittelyssä käytettävä kieli	409
7.3.	Tulkitseminen ja kääntäminen	412

54	8.	Viranomaisen neuvontavelvollisuus	413
54	8.1.	Neuvonnan kohde ja sisältö	413
55	8.2.	Neuvonnan antamisen edellytykset.....	415
57	8.3.	Neuvonnan asianmukaisuus	416
57	8.4.	Neuvonnan sitovuus	417
57	9.	Kulut ja maksut hallintoasian käsittelyssä	418
58	9.1.	Hallintomenettelyn maksullisuus	418
60	9.2.	Vastuu hallintoasian käsittelyn aiheuttamista menettelykuluista	419
60			
60			
61	7.	HALLINTOASIAN SELVITTÄMINEN JA SELVITTÄMISKEINOT	421
62	1.	Selvittämisvelvollisuus ja selvittämismääräysten jakautuminen	421
62	1.1.	Hallintoasian selvittämisen tavoitteet ja sisältö.....	421
	1.2.	Selvittämismääräysten jakautuminen	423
	1.3.	Viranomaisen huolehtimisvelvollisuus.....	425
65	1.4.	Asianosaisen selvittämisvelvollisuus	429
65	1.5.	Asianosaisen oikeus olla esittämättä selvitystä.....	432
65	1.6.	Viranomaisen selvittämismääräys	435
66	1.7.	Selvitysvelvollisuus EU-oikeudessa	438
66	2.	Selvityspyyntö.....	440
69	2.1.	Selvityksen kohde ja sisältö.....	440
70	2.2.	Selvityksen määräaika ja muut ehdot.....	441
70	3.	Asianosaisen kuuleminen	441
71	3.1.	Asianosaisen kuulemisen tavoitteet	441
73	3.2.	Kuulemisen sisältö ja kohde.....	442
77	3.3.	Asianosaisen kuulemisessa	444
78	3.4.	Kuulemismenettely	445
78	3.5.	Poikkeukset kuulemisesta	448
78	3.6.	Kuulemisen oikeusvaikutukset.....	450
79	4.	Asianosaisen tiedonsaantioikeus hallintomenettelyssä	451
80	4.1.	Asianosaisen tiedonsaantioikeuden perusteet	451
81	4.2.	Asianosaisen tiedonsaantioikeuden kohde.....	452
82	4.3.	Asianosaisjulkisuus EU-oikeuden toimeenpanossa	457
82	4.4.	Asianosaisjulkisuuden toteuttaminen	458
84	4.5.	Asianosaisjulkisuuden rajoitukset	459
85	4.6.	Asianosaisen oikeus käyttää tietoa hyväkseen.....	466
85	4.7.	Asianosaisen vaitiolovelvollisuus ja hyväksikäyttökielto	466
85	4.8.	Oikeus saada itseään koskevia tietoja.....	467
87	5.	Vaikuttamismahdollisuuksien varaaminen osallisille	469
88	5.1.	Tiedon saamisen ja vaikutusmahdollisuuksien takaaminen	469
89	5.2.	Asian vireilläolosta ilmoittaminen	472
90	5.3.	Mielipiteiden kirjaaminen ja huomioon ottaminen	473
90	6.	Katselmus	474
91	6.1.	Katselmuksen edellytykset.....	474
400	6.2.	Katselmuksen vireillepano	474
403	6.3.	Katselmuksen toimittaminen.....	475
405	7.	Tarkastus.....	476
407	7.1.	Tarkastuksen edellytykset	476
408	7.2.	Tarkastuksen vireillepano	478
408	7.3.	Tarkastuksen tekeminen	478
409	7.4.	Tarkastuskertomus.....	481
412	7.5.	Tarkastuksen julkisuus	481

8.	Suulliset selvityskäytännöt	482
8.1.	Suullisen vaatimuksen tai selvityksen esittämisen edellytykset	482
8.2.	Suullinen selvitysmenettely	483
8.3.	Suullinen todistelu	484
8.4.	Todistelumenettely viranomaisessa	484
8.	PÄÄTÖSVALLAN KÄYTTÖ JA HALLINTOPÄÄTÖS	487
1.	Hallinnollisen päätöksenteon perusteet	487
1.1.	Hallintopäätös	487
1.2.	Hallinnollisen päätöksenteon lainalaisuus ja lakisidonnaisuus	488
1.3.	Oikeus saada päätös ja viranomaisen ratkaisupakko	489
1.4.	Hallintopäätösten vastavuoroinen tunnustaminen.....	491
2.	Hallintopäätösten lajit ja muodot	491
2.1.	Hallintopäätösten lajeja	494
2.2.	Hallintopäätöksen muoto	496
3.	Hallintopäätöksen ala	496
3.1.	Mitä hallintopäätöksellä ratkaistaan?.....	496
3.2.	Hallintopäätöksen normatiivinen ala.....	497
3.3.	Hallintopäätöksen asiallinen ala	499
4.	Viranomaisen harkintavalta päätöksenteossa.....	499
4.1.	Oikeusharkinta ja tarkoituksenmukaisuusharkinta	500
4.2.	Viranomaisen harkintavallan laajuus modernissa hallinnossa	503
4.3.	Viranomaisen harkintavallaa ohjaavat tekijät	507
4.4.	Harkintavallan väärinkäyttö.....	508
5.	Sovellettavan EU-oikeuden erityispiirteet päätöksenteossa.....	508
5.1.	EU-oikeuden välitön oikeusvaikutus hallintotoiminnassa	510
5.2.	EU-oikeuden etusija hallintotoiminnassa.....	511
5.3.	EU-oikeuden tulkintavaikutus päätöksenteossa	514
5.4.	EU-oikeuden itsenäisen tulkinnan vaatimus	515
5.5.	EU-oikeuden pätevyysolettama viranomaisen päätöksenteossa	516
6.	Päätöksentekotavat hallinnossa	516
6.1.	Esittely	516
6.2.	Päätöksentekomuodot	519
7.	Hallintopäätöksen sisältövaatimukset	519
7.1.	Päätöksen selvyys.....	519
7.2.	Päätöksen sisältämät tiedot.....	521
7.3.	Päätökseen liittyvät ehdot.....	522
7.4.	Päätöksen voimassaoloaika	523
8.	Hallintopäätöksen perustelut	523
8.1.	Perustelujen tehtävät.....	523
8.2.	Perustelujen sisältö	525
8.3.	Poikkeukset perusteluvollisuudesta	529
8.4.	EU-oikeuden vaatimukset päätöksen perusteluille	529
9.	Muutoksenhakua koskevat ohjeet päätöksessä.....	530
9.1.	Oikaisuvaatimusohje ja valitusosoitus.....	532
9.2.	Ilmoitus valituskiellosta ja valituskelvottomuudesta	533
10.	Hallintopäätöksen tiedoksiantaminen.....	533
10.1.	Viranomaisen velvollisuus antaa päätös tiedoksi.....	534
10.2.	Tiedoksiannon kohde	535
10.3.	Tiedoksiannon oikeudellinen merkitys.....	537
10.4.	Tiedoksiannottavat	539
10.5.	Tiedoksiannontamenettely	539

X	11. Hallintopäätöksen lainvoima, oikeusvoima ja pätevyys.....	541
	11.1. Hallintopäätöksen lainvoima	542
	11.2. Hallintopäätöksen oikeusvoima.....	543
541-	11.3. Hallintopäätöksen pätevyys	549
556	11.4. Pätemätön hallintopäätös	550
	11.5. Hallintopäätöksen mitättömyys.....	554

9. HALLINTOPÄÄTÖKSEN TÄYTÄNTÖÖNPANO JA HALLINTOPAKKO 557

X	1. Hallinnollisen täytäntöönpanon sisältö.....	557
	2. Hallintopäätöksen täytäntöönpanokelpoisuus	558
	3. Viranomaisen täytäntöönpanomääräykset	560
	3.1. Päätöksen välitön täytäntöönpano	560
557-	3.2. Päätöksen täytäntöönpanon kieltäminen.....	564
568	3.3. Valitus täytäntöönpanomääräyksestä	564
	4. Hallinnolliset täytäntöönpanokeinot ja hallintopakko.....	564
	4.1. Hallinnolliset uhkat.....	565
	4.2. Hallinnolliset turvaamistoimenpiteet	566
	4.3. Voimakeinot	567
	4.4. Ulosottomenettely ja takaisinperintä	568

10. HALLINTOPÄÄTÖKSEN KORJAAMINEN..... 569

	1. Korjaamisen kohteena olevat virheet.....	569
	2. Asiavirheen korjaaminen	569
	3. Menettelyvirheen korjaaminen.....	573
	4. Kirjoitusvirheen korjaaminen	575
	5. Korjaamismenettely	576
	6. Muutoksenhaku korjattuun päätökseen.....	578
	7. Hallintoasian uudelleen käsittely	580

11. OIKAISUVAATIMUS HALLINTOPÄÄTÖKSESTÄ 583

	1. Oikaisuvaatimus muutoksenhakukeinona.....	583
	2. Oikeus tehdä oikaisuvaatimus	584
	3. Oikaisuvaatimusmenettely	585
	3.1. Oikaisuvaatimuksen tekeminen	585
	3.2. Oikaisuvaatimuksen käsittely.....	586
	3.3. Oikaisuvaatimuksen ratkaiseminen	587
	4. Valitus oikaisuvaatimukseen annettusta päätöksestä	587

IV JULKISUUS JA TIETOSUOJA 589

1. JULKISUUSPERIAATE 591

X	1. Yleiset lähtökohdat.....	591
	2. Julkisuuden tehtävät	592
	3. Julkisuusperiaatteen soveltamisala.....	594

591 - 788

4. Julkisen tiedon hyödyntäminen	596
5. Julkisuusperiaatteen toteuttaminen.....	597
2. JULKISUUS PERUSOIKEUTENA JA IHMISOIKEUTENA	601
1. Perusoikeus saada tieto viranomaisen asiakirjasta	601
2. Perusoikeussuojan merkitys.....	602
3. Julkisuus EU:n perusoikeuskirjassa	603
4. Julkisuus ihmisoikeutena	604
5. Julkisuuden suhde toisiin perusoikeuksiin.....	606
5.1. Informaatioon kohdistuvat perusoikeudet	606
5.2. Julkisuutta tukevia perusoikeuksia	608
5.3. Julkisuutta rajoittavia perusoikeuksia.....	610
5.4. Julkisuuden ja muiden perusoikeuksien yhteensovittaminen	612
3. VIRANOMAISEN VELVOLLISUUS TOTEUTTAA JULKISUUTTA	615
1. Velvollisuus turvata julkisuus perusoikeutena	615
2. Velvollisuus edistää osallistumismahdollisuuksia	616
4. JULKISUUDEN SÄÄNTELY	617
1. Julkisuuslain suhde muihin lakeihin	617
2. Julkisuuden toteuttamista koskeva sääntely	620
3. Julkisuus ja EU-oikeuden toimeenpano	621
5. JULKISUUSPERIAATE JA MUU TIEDON SÄÄNTELY	623
1. Julkisen tiedon hyödyntäminen	623
2. Julkisuus ja immateriaalioikeudet	624
3. Julkisuus ja lähdesuoja	626
6. JULKISUUSLAIN SOVELTAMISALA.....	629
1. Asiakirjat ja tallenteet julkisuuslain kohteena	629
1.1. Asiakirjan perusmuodot.....	629
1.2. Kirjalliset dokumentit ja kuvalliset esitykset	630
1.3. Sähköiset asiakirjat	630
2. Viranomaisen asiakirjat	633
2.1. Viranomaisen hallussa oleva asiakirja	633
2.2. Viranomaisen laatima asiakirja	635
2.3. Viranomaiselle toimitettu asiakirja	637
2.4. Julkisuuslain soveltaminen viranomaisen erilaisissa tehtävissä	638
3. Asiakirjat, joihin julkisuuslakia ei sovelleta	639
3.1. Ei-asiakirjat	639
3.2. Viranomaisen sisäisen työskentelyn asiakirjat.....	642
4. Viranomaiset, joissa julkisuuslakia sovelletaan.....	644
4.1. Viranomaisen määritelmä.....	644
4.2. Valtion viranomaiset	645
4.3. Kunnalliset viranomaiset	645
4.4. Itsenäiset julkisoikeudelliset laitokset	646

0			
6	4.5.	Toimikunnat, työryhmät ja lautakunnat	647
7	4.6.	Eduskunta ja sen virastot ja laitokset	648
	4.7.	Tuomioistuimet ja lainkäyttöelimet	649
11	4.8.	Ahvenanmaan maakunnan viranomaiset	650
	4.9.	Julkista valtaa käyttävät yksityiset	650
11	4.10.	Toimeksiantotehtävän hoitaja	653
12	4.11.	Julkisuuslain soveltamisen ulkopuolelle jäävät tahot	654
13	5.	Julkisuuden ajallinen soveltamisala	656
14	5.1.	Milloin julkisuus alkaa?	656
16	5.2.	Viranomaisen laatimat valmisteluasiakirjat	657
16	5.3.	Viranomaisen tekemät diaarimerkinnät	659
18	5.4.	Muut viranomaisen laatimat asiakirjat	660
10	5.5.	Viranomaiselle toimitetut asiakirjat	661
12	5.6.	Viranomaisen päätös	663
15	7.	OIKEUS SAADA TIETO ASIAKIRJASTA	665
15	1.	Oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta	665
16	1.1.	Mitä asiakirjan julkisuus merkitsee?	665
	1.2.	Jokaisen oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta	666
17	1.3.	Osajulkisuus julkisuuden takeena	667
17	1.4.	Julkisuuden rajoittaminen	669
20	2.	Oikeus saada tieto valmisteluasiakirjasta	669
21	2.1.	Keskeneräiset ja valmisteluvaiheen asiakirjat	669
	2.2.	Harkintavalta valmistelujulkisuuden toteuttamisessa	670
23	3.	Oikeus saada tieto EU-asiakirjoista	672
23	3.1.	Julkisuusperiaate EU:ssa	672
24	3.2.	EU-asiaan liittyvät kansalliset asiakirjat	672
26	4.	Asianosaisen oikeus saada tieto	675
	5.	Oikeus saada tieto itseään koskevasta asiakirjasta	676
29	6.	Tiedon saaminen salassa pidettävästä asiakirjasta	677
29	6.1.	Salassapitovelvoitteesta poikkeaminen	677
29	6.2.	Eriyissännös laissa	677
30	6.3.	Asianosaisen suostumus	678
30	6.4.	Toimeksiannon hoitaminen tai virka-avun antaminen	680
33	6.5.	Viranomaisen lupa	681
33	6.6.	Arkistoasiakirjan antaminen	683
35	6.7.	Viranomaisen päätöksenteko salassapidosta poikettaessa	684
37	6.8.	Poikkeaminen asiakirjan tai tiedon hyväksikäyttökiellosta	686
38	7.	Salassa pidettävän tiedon antaminen toiselle viranomaiselle	686
39	7.1.	Salassapito viranomaisten välillä	686
42	7.2.	Salassapidosta poikkeaminen viranomaisten välillä	687
44	7.3.	Tiedonsaantioikeus kunnallishallinnossa	692
45	7.4.	Toisen valtion viranomaisen ja kansainvälisen toimielimen tiedonsaantioikeus	694
45	8.	Viranomaisen oikeus saada tietoja yksityiseltä	695
46	8.	JULKISUUDEN TOTEUTTAMINEN	697
	1.	Julkisuusperiaatteen perusteet	697
	1.1.	Julkisuusperiaatteen sisällöllinen turvaaminen	697
	1.2.	Julkisuusperiaatteen menettelyllinen turvaaminen	698

2.	Hyvä tiedonhallintatapa	698
2.1.	Tiedon laatu ja viranomaisen tiedonhallintavelvoitteet	698
2.2.	Viranomaisten tietohallinto	701
3.	Tiedon saaminen asiakirjasta	702
3.1.	Tiedon pyytäminen	706
3.2.	Viranomaisen menettelylliset velvollisuudet	708
3.3.	Tiedon antamista koskeva päätöksenteko	712
3.4.	Oikeus saada tieto viivytyksettä	713
3.5.	Tiedon antamistavat	715
3.6.	Henkilötiedon saaminen	715
3.7.	Yhdistetyn tietoaineiston tuottaminen	715
3.8.	Tiedon saamisen maksullisuus	717
4.	Oikeusturvakeinot	717
4.1.	Uusi ratkaisu	718
4.2.	Oikaisuvaatimus virkamiehen päätökseen	718
4.3.	Valitus viranomaisen päätöksestä	721
4.4.	Viranomaisen velvoittaminen	721
4.5.	Viranomaisen korvausvastuu	722
5.	Viranomaisen tiedottamisvelvollisuus	722
5.1.	Viranomaisen tiedonantovelvollisuus	724
5.2.	Viranomaisen tiedottaminen	724
9.	SALASSAPITO	727
1.	Salassapidon puitteet	727
1.1.	Julkisuuden rajoittaminen	727
1.2.	Julkisuuden rajoittamisen valtiosääntöiset kriteerit	728
1.3.	Julkisuuden rajoittaminen hallintotoiminnassa	729
1.4.	Salassapidon tehtävät	729
2.	Mitä salassapitovelvollisuus merkitsee?	729
2.1.	Asiakirjasalaisuuden säilyttäminen	730
2.2.	Vaitiolovelvollisuus	732
2.3.	Hyväksikäyttökielto	733
2.4.	Tiedon suojaaminen sivullisilta	735
3.	Keitä salassapitovelvollisuus velvoittaa?	737
4.	Salassapitoperusteet	737
4.1.	Salassapitoperusteet julkisuuslain 24 §:ssä	740
4.2.	Yksityiselämän ja yksityisyyden suoja	746
4.3.	Liike- ja ammattisalaisuus	749
4.4.	Julkisyhteisön omat intressit	750
4.5.	Valvontasalaisuus	752
4.6.	Turvallisuuden ylläpitäminen	754
4.7.	Rikosten ehkäiseminen ja selvittäminen	755
4.8.	Suomen kansainväliset suhteet	758
4.9.	Talouspolitiikka	759
4.10.	Tutkimus ja opetus	760
4.11.	Salassapitoperusteet EU-oikeudessa	763
5.	Salassapitoperusteiden tulkinta ja soveltaminen	767
6.	Salassapidon määrittely ja toteuttaminen	771
7.	Salassapidon päättyminen	773
8.	Salassapitovelvollisuuden vastainen menettely	773

2		
8		
8		
1		
2		
2		
16		
18		
2		
3		
5		
5		
15		
17		
17		
18		
18		
21		
21		
22		
22		
24		
27		
27		
27		
28		
29		
29		
30		
32		
33		
35		
37		
37		
40		
46		
49		
50		
52		
54		
55		
58		
59		
60		
63		
67		
71		
73		
10. HENKILÖTIETOJEN SUOJA VIRANOMAISEN TOIMINNASSA		777
1. Henkilötietojen suoja hallintoasian käsittelyssä		777
2. Henkilötietojen käsittely viranomaisen toiminnassa		780
3. Henkilötiedon suojan ja julkisuuslain välinen suhde viranomaistoiminnassa		782
3.1. Henkilötiedon luovuttaminen		782
3.2. Henkilötiedon luovutustavat		783
3.3. Henkilötietojen käsittely viranomaisessa		785
3.4. Salassa pidettävät henkilötiedot		785
4. Oikeusturva henkilötietojen käsittelyssä		786
5. Henkilötietojen tarkastusoikeus		786

V OIKEUDENKÄYNTI HALLINTOASIOISSA .....

---

1. HALLINTOPROSESSI JA OIKEUSTURVA		791
1. Oikeusturvan ulottuvuuksia		791
2. Hallintoprosessin erityispiirteet		794
2.1. Hallintoasia oikeudenkäynnin kohteena		794
2.2. Hallintoprosessin kohteen erityispiirteitä		795
2.3. Hallintoprosessin menettelyllisiä erityispiirteitä		795
2.4. Perusprosessi ja erityisprosessit hallintotuomioistuimessa		797
3. Hallintoprosessin funktiot		799
2. HALLINTOPROSESSIN OIKEUDELLISET PERUSTEET		803
1. Hallintoprosessin oikeuslähteet		803
2. Euroopan ihmisoikeussopimus ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti		804
3. EU-oikeudelliset vaatimukset hallintoprosessissa		807
4. Oikeusturvan valtiosääntöoikeudelliset perusteet		809
5. Hallintolainkäyttölaki ja muut prosessilait		812
5.1. Hallintolainkäyttölain erityispiirteet		812
5.2. Hallintoprosessia koskevat erityissäännökset		814
5.3. Oikeudenkäymiskaaren soveltaminen hallintotuomioistuimissa		814
6. Oikeuskäytännön merkitys		815
7. Hallintoprosessin oikeusperiaatteet		815
8. Hallintoprosessin muut oikeuslähteet		816
3. HALLINTOTUOMIOISTUIMET JA OIKEUDENKÄYNNIN OSAPUOLET		819
1. Hallintotuomioistuimet ja tuomiovallan käyttö		819
1.1. Hallintotuomioistuimet tuomioistuinjärjestelmässä		819
1.2. Hallinto-oikeudet		821
1.3. Erityiset hallintotuomioistuimet		823
1.4. Korkein hallinto-oikeus		824
1.5. Eurooppalaiset tuomioistuimet hallintoasioissa		826
1.6. Muutoksenhakulautakunnat		826
2. Hallintotuomioistuimen riippumattomuus ja puolueettomuus		827
2.1. Hallintotuomioistuimen riippumattomuus		827
2.2. Hallintotuomioistuimen puolueettomuus		829

2.3.	Hallintotuomioistuinten valvonta.....	831
3.	Hallintoprosessin osapuolet	832
3.1.	Asianosaiset ja osapuolet hallintoprosessissa	832
3.2.	Asianosaiskelpoisuus ja asiavaltuus	835
3.3.	Asianosaisseuraanto ja väliintulo	837
3.4.	Puhevallan käyttäminen hallintoprosessissa.....	838

X

4. VALITUS HALLINTOTUOMIOISTUIMEEN..... 841

841-
906

1.	Valitusoikeus	841
1.1.	Subjekttiivisen valitusoikeuden oikeudelliset perusteet.....	841
1.2.	Asianosaisen valitusoikeus	844
1.3.	Viranomaisen valitusoikeus	849
1.4.	Yhdistyksen valitusoikeus	853
1.5.	Kunnan jäsenen valitusoikeus	856
1.6.	Eriyissäännökset valitusoikeudesta	857
1.7.	Valitusoikeus hallintotuomioistuimen päätöksestä	858
1.8.	Valitusoikeuden rajoittaminen	859
2.	Valituskelpoiset hallintopäätökset	860
2.1.	Hallintoasiassa tehty päätös valituksen kohteena.....	860
2.2.	Hallinnolliseen sääntelyyn sisältyvät päätökset.....	868
2.3.	Julkiset palvelut	873
2.4.	Hallinnon ylläpitoon ja johtamiseen sisältyvät päätökset.....	875
2.5.	Viranomaisen taloudellinen toiminta	877
2.6.	Viranomaiset, joiden päätöksistä saa valittaa	880
3.	Valituskielto ja valituslupa	882
3.1.	Valituskielto	883
3.2.	Valituksen luvanvaraisuus	884
3.3.	Muut valittamisen rajoitukset.....	887
4.	Valituksen tekeminen	888
4.1.	Valituksen muoto	888
4.2.	Valituksen sisältö	890
4.3.	Valitusperusteet	893
4.4.	Valituksen toimittaminen hallintotuomioistuimelle	895
4.5.	Valitusaika	896
4.6.	Valituksen tekemisen oikeusvaikutukset	898
4.7.	Valituksen täydentäminen ja muuttaminen	900
4.8.	Valituksen peruuttaminen.....	902
5.	Valituksen vaikutus hallintopäätöksen täytäntöönpanoon	903
5.1.	Hallintovalituksen suspensiivinen vaikutus.....	903
5.2.	Kunnallisvalituksen vaikutus päätöksen täytäntöönpanoon	905
5.3.	Viranomaisen ja hallintotuomioistuimen määräys täytäntöönpanosta.....	906

5. ASIAN KÄSITTELY JA SELVITTÄMINEN HALLINTOTUOMIOISTUIMESSA..... 907

1.	Käsittelyn perusteet ja selvityskkeinot	907
1.1.	Asian käsittely	907
1.2.	Hallintoprosessin menettelyperiaatteet.....	908
1.3.	Vastavuoroisuus ja tasapuolisuus asian käsittelyssä	911
1.4.	Prosessin johtaminen	913
1.5.	Asian selvittäminen	914
1.6.	Virallisperiaate asian käsittelyssä	915

4			
11	2.	Huolehtimisvelvollisuus ja selvittämismääräys	916
12	2.1.	Hallintotuomioistuimen huolehtimisvelvollisuus	916
12	2.2.	Asianosaisen ja viranomaisen selvitysvelvollisuus	918
15	2.3.	Hallintotuomioistuimen itsenäinen selvitysvelvollisuus.....	922
17	2.4.	Sovellettavan oikeuden selvittäminen	925
18	3.	Hallintoprosessin viivytyksettömyys	925
	3.1.	Oikeus viivytyksettömään käsittelyyn	925
	3.2.	Oikeusturva käsittelyn viivästyessä	926
41	4.	Asianosaisen kuuleminen	928
41	4.1.	Kuulemisen oikeudellinen perusta	928
41	4.2.	Kuulemisen oikeudellinen merkitys.....	928
44	4.3.	Kuulemisen kohde	930
49	4.4.	Menettely asianosaisen kuulemisessa.....	933
53	4.5.	Poikkeaminen asianosaisen kuulemisesta.....	935
56	4.6.	Asianosaisen oikeus tiedonsaantiin.....	936
57	4.7.	Asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoitukset.....	938
58	5.	Päätöksen tehneen viranomaisen lausunto	942
59	6.	Muun viranomaisen lausunto ja asiantuntijan kuuleminen.....	944
60	7.	Suullinen käsittely	945
60	7.1.	Suullisen käsittelyn sisältö ja kohde.....	945
68	7.2.	Oikeus suulliseen käsittelyyn	947
73	7.3.	Suullisen käsittelyn järjestäminen hallintotuomioistuimessa	948
75	7.4.	Menettely suullisessa käsittelyssä.....	951
77	7.5.	Todistajan kuuleminen	953
80	8.	Muut selvityskkeinot	958
82	8.1.	Katselmus ja tarkastus.....	958
83	8.2.	Hallintotuomioistuimen oikeus saada tietoja viranomaiselta	961
84	8.3.	Asiakirjan ja esineen esittäminen.....	962
87	8.4.	Muita selvityskkeinoja	963
88	9.	Väliaikainen oikeusturva asian käsittelyn aikana.....	963
88	9.1.	Oikeusturva valituksen käsittelyn aikana	963
89	9.2.	Hallintotuomioistuimen täytäntöönpanomääräykset.....	964
90	9.3.	Turvaamismääräykset hallintoasioissa.....	968
93	10.	Hallintoprosessin kieli	969
95	10.1.	Asian käsittelyssä käytettävä kieli	969
96	10.2.	Tulkitseminen ja kääntäminen.....	970
98	11.	Oikeudenkäyntikulut hallintoprosessissa	971
100	12.	Oikeusapu hallintoprosessissa	974
102			
103			
103	6.	PÄÄTÖKSENTEKO HALLINTOTUOMIOISTUIMESSA.....	975
105			
106	1.	Hallintotuomioistuimen toimivalta.....	975
	1.1.	Toimivallan oikeudelliset perusteet.....	975
	1.2.	Hallintotuomioistuimen tutkimisvalta.....	977
107	1.3.	Hallintotuomioistuimen päätösharkinta	979
	1.4.	Hallintotuomioistuimen päätösvalta	980
107	2.	Hallintotuomioistuimen päätöksenteon perusteet.....	985
107	2.1.	Päätöksenteon kohde ja puitteet	985
108	2.2.	Valituksen kohde ja valittajan vaatimukset	986
111	2.3.	Valitusperusteet päätösvallan rajoituksena	987
113	2.4.	Muut päätösvallan rajoitukset.....	988
114	3.	Päätöksenteon lainalaisuus	990
115	3.1.	Hallintotuomioistuimen päätöksen oikeudelliset perusteet	990
	3.2.	Perustuslain etusija	995

3.3.	Perustuslainmukainen lain soveltaminen	996
3.4.	Lakia alemmanasteisten säädösten soveltamisrajoitus	997
3.5.	EU-oikeuden erityispiirteet hallintotuomioistuimen päätöksenteossa	998
3.6.	Ennakkoratkaisu EU-oikeuden tulkinnasta tai pätevyydestä.....	998
4.	Päätösharkinnan kohde ja sisältö.....	1001
4.1.	Harkintavallan laajuus hallintotuomioistuimen päätöksenteossa.....	1001
4.2.	Tosiseikat ja selvitys päätösharkinnassa	1003
4.3.	Laillisuuden arviointi.....	1005
5.	Päätöksenteon edellytykset ja ratkaisuvaihtoehdot	1006
5.1.	Hallintotuomioistuimen ratkaisu- ja oikaisupakko	1006
5.2.	Valituksen tutkimisen prosessuaaliset edellytykset.....	1007
5.3.	Valitukseen annettava päätös	1008
6.	Päätöksen tekeminen.....	1011
6.1.	Esittely ja tuomioistuimen neuvottelu	1011
6.2.	Äänestäminen.....	1012
6.3.	Päätöksen dokumentointi ja tiedoksianto	1013
7.	Päätöksen sisältö ja perusteleminen.....	1014
7.1.	Päätöksen sisältövaatimukset.....	1014
7.2.	Päätöksen perusteleminen	1015
8.	Päätöksessä olevan kirjoitusvirheen korjaaminen.....	1019
9.	Hallintotuomioistuimen päätöksen oikeudelliset vaikutukset	1020
9.1.	Säätelyn ja tulkinnan lähtökohdat	1020
9.2.	Hallintotuomioistuimen päätöksen lainvoima	1021
9.3.	Hallintotuomioistuimen päätöksen oikeusvoima.....	1021
9.4.	Hallintotuomioistuimen päätöksen täytäntöönpanokelpoisuus	1024
7. OIKEUDENKÄYNNIN JULKISUUS HALLINTOTUOMIOISTUIMISSA		1027
1.	Oikeudenkäynnin julkisuuden oikeudelliset perusteet.....	1027
2.	Oikeudenkäyntiä koskevat tiedot	1029
3.	Julkisuus suullisessa käsittelyssä	1030
4.	Oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuus.....	1030
5.	Neuvottelusalaisuus	1031
6.	Hallintotuomioistuimen päätöksen julkisuus.....	1032
8. HALLINTORIITA, YLIMÄÄRÄINEN MUUTOKSENHAKU JA MUU HALLINTO-		
LAINKÄYTTÖASIA		1035
1.	Hallintoriita.....	1035
1.1.	Hallintoriidan kohde	1035
1.2.	Hallintoriidan käyttöala.....	1036
1.3.	Menettely hallintoriita-asian käsittelyssä.....	1039
2.	Ylimääräinen muutoksenhaku	1043
2.1.	Ylimääräisen muutoksenhaun keinot, kohde ja menettely.....	1043
2.2.	Muutoksenhakumenettely	1045
2.3.	Päätöksen purkamisen perusteet ja purkukynnys	1046
2.4.	Päätöksen poistaminen	1051
2.5.	Menetetyn määräajan palauttaminen	1052
3.	Perustevalitus.....	1053
4.	Alistus.....	1054
5.	Muut hallintolainkäyttöasiat	1055

X
1035-
1055

6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
13			
14			
15			
16			
17			
18			
19			
20			
21			
22			
23			
24			
25			
26			
27			
28			
29			
30			
31			
32			
33			
34			
35			
36			
37			
38			
39			
40			
41			
42			
43			
44			
45			
46			
47			
48			
49			
50			
51			
52			
53			
54			
55			
56			
57			
58			
59			
60			
61			
62			
63			
64			
65			
66			
67			
68			
69			
70			
71			
72			
73			
74			
75			
76			
77			
78			
79			
80			
81			
82			
83			
84			
85			
86			
87			
88			
89			
90			
91			
92			
93			
94			
95			
96			
97			
98			
99			
100			

VI KUNNALLINEN ITSEHALLINTO JA MUUT ITSEHALLINNON MUODOT 1073

1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
13			
14			
15			
16			
17			
18			
19			
20			
21			
22			
23			
24			
25			
26			
27			
28			
29			
30			
31			
32			
33			
34			
35			
36			
37			
38			
39			
40			
41			
42			
43			
44			
45			
46			
47			
48			
49			
50			
51			
52			
53			
54			
55			
56			
57			
58			
59			
60			
61			
62			
63			
64			
65			
66			
67			
68			
69			
70			
71			
72			
73			
74			
75			
76			
77			
78			
79			
80			
81			
82			
83			
84			
85			
86			
87			
88			
89			
90			
91			
92			
93			
94			
95			
96			
97			
98			
99			
100			

5.	Kunnan oma tehtäväpiiri	1090
5.1.	Kunnan omat tehtävät ja lakisääteiset tehtävät	1090
5.2.	Kuntien yhteistoiminta tehtäviensä hoitamisessa	1091
5.3.	Kunnan itsenäinen harkintavalta	1092
6.	Rahoitusperiaate	1093
6.1.	Kunnan voimavarojen riittävyys	1093
6.2.	Kustannusten jako valtion ja kuntien välillä	1094
7.	Kunnan verotusoikeus	1095
8.	Kunnan taloudellinen itsenäisyys	1096
8.1.	Kunnan itsenäinen taloudellinen päätösvalta	1096
8.2.	Kunnat osana julkista taloutta	1096
9.	Kunnallisen jaotuksen ja kuntarakenteen perusteet	1096
10.	Kuntien itsehallinnon oikeussuoja	1097
3. KUNNAN TEHTÄVÄT JA TOIMIALA		1099
1.	Kunnan tehtävien oikeudelliset perusteet	1099
2.	Kunnan perustuslakiin perustuvat tehtävät	1100
3.	Kunnan lakisääteiset tehtävät	1101
3.1.	Lakisääteisten tehtävien sisältö	1101
3.2.	Lakisääteisten tehtävien määrittely	1103
4.	Kunnan itselleen ottamat tehtävät	1104
4.1.	Kunnan omien tehtävien sisältö	1104
4.2.	Yleisen toimialan rajat	1104
5.	Kunnan sopimusperusteiset tehtävät	1108
6.	Kunnan tehtävien hoitaminen	1108
4. KUNNAN TOIMIELIMET JA HALLINTO		1109
1.	Toimielimet ja viranomaiset	1109
2.	Valtuusto	1109
3.	Kunnanhallitus	1110
4.	Lautakunnat, johtokunnat ja toimikunnat	1111
5.	Kunnan hallinto	1111
6.	Kuntakonserni	1113
5. KUNNAN LUOTTAMUSHENKILÖT		1115
1.	Kunnan luottamustoimet	1115
1.1.	Luottamushenkilöhallinto kunnassa	1115
1.2.	Kunnan luottamushenkilöt	1115
1.3.	Luottamustoimen erityispiirteet	1115
2.	Luottamushenkilön vaalikelpoisuus ja valinta	1116
2.1.	Vaalikelpoisuus	1116
2.2.	Luottamushenkilön valinta	1119
3.	Luottamustoimen hoitaminen	1120
4.	Luottamushenkilön esteellisyys	1121
4.1.	Valtuutetun esteellisyys	1121
4.2.	Muun luottamushenkilön esteellisyys	1122
5.	Luottamustoimen päättymisen	1123

90	6. KUNNALLINEN PÄÄTÖKSENTEKO	1125
90	1. Asian käsittely kunnan toimielimissä	1125
91	2. Valtuuston päätösvallan käyttö	1125
92	3. Päätösvallan siirtäminen	1126
93	4. Asian ottaminen ylemmän toimielimen käsiteltäväksi	1126
94	5. Kunnan asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamiskeinot	1128
95		
96	7. KUNNAN TOIMINNAN TALOUDELLISET PERUSTEET	1131
96	1. Kunnan toiminnan rahoitus	1131
96	2. Kunnan menot	1132
97	3. Kunnan talousarvio ja tilinpäätös	1133
	4. Kunnan hallinnon ja talouden valvonta	1134
999		
999	8. KUNTIEN YHTEISTOIMINTA	1137
100	1. Kuntien yhteistoiminnan muodot	1137
101	2. Kuntayhtymä	1137
101	3. Muita kuntien yhteistoimintamuotoja	1140
103		
104	9. OIKEUSTURVA KUNNALLISHALLINNOSSA JA KUNNAN OIKEUSTURVA	1141
104	1. Oikaisuvaatimusmenettely	1141
108	2. Muutoksenhaku kunnan päätöksiin	1143
108	2.1. Kunnallisvalitus	1143
	2.2. Hallintovalitus	1145
109	3. Kunnan oikeusturva	1145
109	3.1. Kunnan valitusoikeus	1145
109	3.2. Kunta oikeusriidan osapuolena	1146
110	3.3. Välimiesmenettely	1146
111		
111	10. ITSEHALLINNON MUITA MUOTOJA	1147
113	1. Kuntia suuremmat hallintoalueet	1147
	2. Ahvenanmaan maakunnan itsehallinto	1147
1115	3. Saamelaiden kielellinen ja kulttuurinen itsehallinto	1148
1115	4. Uskonnollisten yhdyskuntien itsehallinto	1150
1115	5. Yliopistojen itsehallinto	1151
1115		
1116	VII VIRKAMIESOIKEUS	1153
1116		
1119		
1120		
1121	1. VIRKAMIESOIKEUDEN PERUSTEET JA OIKEUSLÄHTEET	1155
1122	1. Virkamiesten oikeudellisen aseman perusteet	1155
1122	2. Lainsäädäntö	1155
1123	3. Oikeusperiaatteet	1156
	3.1. Virkamiesoikeuden periaatteet	1156

3.2.	Hallinnon oikeusperiaatteet.....	1157
4.	EU-oikeus ja virkamiesten oikeudellinen asema	1158
4.1.	Virkamiehet ja EU-oikeus	1159
4.2.	Virkamiesten vapaa liikkuvuus ja julkisen vallan käyttö.....	1160
4.3.	Virkamiesten sosiaaliset oikeudet	1160
5.	Virkaehtosopimukset.....	1161
6.	Virkasopimus.....	1161
2. VIRKA, VIRKASUHDE JA VIRKAMIES		1163
1.	Virkamiesoikeuden peruskäsitteet.....	1163
2.	Viran perustaminen, muuttaminen ja lakkauttaminen	1165
2.1.	Valtion virat	1165
2.2.	Kunnan virat	1167
3.	Liikkeenluovutuksen vaikutus virkoihin ja virkasuhteisiin	1168
3. VIRKASUHTEEN ALKAMINEN		1169
1.	Virkaan nimittäminen ja virkasuhteeseen ottaminen.....	1169
2.	Hakumenettely	1169
3.	Kelpoisuusvaatimukset ja nimitysperusteet.....	1171
3.1.	Virkakelpoisuus	1171
3.2.	Yleiset kelpoisuusvaatimukset	1172
3.3.	Erityiset kelpoisuusvaatimukset.....	1174
3.4.	Yleiset nimitysperusteet	1175
4.	Virantäyttömenettely.....	1175
4.1.	Nimityspäätöksen valmistelu	1175
4.2.	Päätösharkinta	1177
4.3.	Nimityspäätöksen tekeminen	1178
5.	Määräaikaiset virkanimitykset.....	1178
5.1.	Määräaikainen virkasuhde	1179
5.2.	Nimitys määräajaksi virkaan	1179
5.3.	Koeaika.....	1180
6.	Virantäyttöön liittyvä oikeusturva.....	1180
6.1.	Valitus nimityspäätöksestä.....	1180
6.2.	Korvaus ja hyvitys lainvastaisesta nimitysmenettelystä	1180
6.3.	Muut oikeusturvakeinot	1181
4. VIRKAMIEHEN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET		1183
1.	Virkasuhteen luonne ja virkamiehen oikeudet ja velvollisuudet.....	1183
2.	Virkamiehen yleiset oikeudet	1184
2.1.	Virkamiehen perusoikeudet.....	1184
2.2.	Virkamiehen yhdistymisvapaus	1185
2.3.	Virkamiehen sananvapaus	1186
2.4.	Virkamiehen yksityiselämän suoja.....	1188
2.5.	Virkamiehen muita perusoikeuksia.....	1189
3.	Viranomaisen yleiset velvollisuudet työnantajana.....	1190
3.1.	Viranomaisen huolehtimisvelvollisuus.....	1190
3.2.	Syrjintäkielto ja tasapuolisen kohtelun vaatimus	1192
3.3.	Viranomaisen muita velvollisuuksia työnantajana	1193

157	4.	Virkamiehen yleiset velvollisuudet	1194
158	4.1.	Virantoimitusvelvollisuus	1194
158	4.2.	Velvollisuus noudattaa työnjohto- ja valvontamääräyksiä	1195
159	4.3.	Virkamiesaseman vaatimukset ja virkamiesmoraali	1198
160	4.4.	Velvollisuus pidättäytyä luottamusta vaarantavista eduista	1200
160	4.5.	Virkamiehen sivutoimia koskevat rajoitukset	1202
161	4.6.	Virkamiehen tietojenantovelvollisuus ja vaitiolovelvollisuus.....	1203
	4.7.	Virkamiehen velvollisuus alistua terveystarkastuksiin.....	1204
	4.8.	Virkamiehen muita velvollisuuksia	1205
163			
163	5.	VIRANTOIMITUKSEN KESKEYTTÄMINEN.....	1207
165	1.	Keskeyttämisperusteet ja niiden soveltaminen	1207
165	2.	Virkavapaa	1208
167	3.	Virkamiehen lomauttaminen.....	1209
168	4.	Virantoimituksesta pidättäminen.....	1211
	5.	Työtaistelutoimenpiteet.....	1212
169			
169	6.	VIRKAVASTUU JA SEN TOTEUTTAMINEN.....	1215
169	1.	Virkavastuun sisältö ja luonne	1215
171	2.	Virkavastuun toteuttamismuodot	1217
171	3.	Virkavastuun perusteet eri virkatehtävissä	1218
171	3.1.	Virkavastuun yleiset perusteet	1218
172	3.2.	Esittelijän virkavastuu.....	1220
174	4.	Rikosoikeudellinen virkavastuu.....	1221
175	4.1.	Soveltamisala	1221
175	4.2.	Virkarikokset	1223
177	4.3.	Syyteoikeus virkarikosasioissa.....	1227
178	4.4.	Seuraamukset ja menettely virkarikosasioissa	1227
178	5.	Vahingonkorvausvastuu virkavastuun osana	1228
179	5.1.	Virkamiehen korvausvastuu.....	1229
179	5.2.	Menettely vahingonkorvausasioissa	1231
180	5.3.	Julkisyhteisön korvausvastuu	1232
180	6.	Hallinnollinen virkavastuu	1232
180	6.1.	Virkavastuu hallinnollisessa menettelyssä.....	1232
181	6.2.	Huomautus.....	1233
	6.3.	Virkamiesoikeudellinen varoitus.....	1233
	6.4.	Virkasuhteen irtisanominen ja purkaminen.....	1234
	6.5.	Määräaikainen erottaminen virantoimituksesta.....	1234
183			
183	7.	VIRKASUHTEEN PÄÄTTYMINEN.....	1237
184	1.	Virkasuhteen pysyvyys ja jatkuvuus	1237
185	2.	Virkasuhteen irtisanominen	1238
186	2.1.	Irtisanomisen perusteet.....	1238
188	2.2.	Virkamiehestä johtuvat irtisanomisen perusteet	1240
189	2.3.	Taloudelliset ja tuotannolliset perusteet.....	1244
190	2.4.	Irtisanomismenettely.....	1245
190	3.	Virkasuhteen purkaminen	1247
192	4.	Virkasuhteen määräajan päättymisen	1248
193	5.	Viraltapano	1248

6.	Muut virkasuhteen päättymisen perusteet	1249
7.	Oikeudet ja velvollisuudet virkasuhteen päättymisen jälkeen	1250
8.	OIKEUSTURVA VIRKAMIESTÄ KOSKEVASSA PÄÄTÖKSENTEOSSA	1251
1.	Oikeusturvan merkitys virkasuhteessa	1251
2.	Oikeusturvan etukäteiset muodot	1252
2.1.	Yleiset menettelyvelvollisuudet	1252
2.2.	Virkamiehen suostumus	1253
2.3.	Virkamiehen kuuleminen	1255
2.4.	Vaikuttamismahdollisuuksien varaaminen ja yhteistoimintamenettely.....	1255
2.5.	Virkamiesoikeudellinen päätöksenteko	1256
3.	Oikeusturvan jälkikäteiset muodot	1256
3.1.	Muutoksenhaku viranomaisen päätökseen	1258
3.2.	Virkamiehen oikeus korvaukseen tai hyvitykseen.....	1259
3.3.	Muut oikeusturvakeinot	1259
4.	Virkaehtosopimusjärjestelmän mukainen oikeusturva.....	1259
9.	TUOMARIEN VIRKAMIESOIKEUDELLINEN ERITYISASEMA	1261
1.	Tuomarin erityisasema	1261
2.	Tuomarien nimittäminen	1262
3.	Tuomarin virkasuhteen erityinen pysyvyys.....	1263
4.	Tuomarin virkavastuu.....	1264
10.	JULKISYHTEISÖJEN TYÖNTEKIJÄT	1265
1.	Työsuhde, työsopimus ja työtehtävät.....	1265
1.1.	Työsuhde ja työsopimus julkishallinnossa.....	1266
1.2.	Työsuhteen ja virkasuhteen vertailua	1268
1.3.	Viranomaisen toiminnan erityispiirteet työsopimuslain soveltamisessa.....	1269
1.4.	Työsuhteiset tehtävät viranomaisessa.....	1269
1.5.	Toimivalta työsuhteista henkilöstöä koskevissa asioissa.....	1270
2.	Työntekijöiden ottaminen	1272
3.	Viranomaisen velvollisuudet työnantajana.....	1273
4.	Julkishallinnon työntekijän oikeudet ja velvollisuudet	1273
4.1.	Työntekijän yleiset velvollisuudet	1275
4.2.	Julkishallinnon työntekijän yleiset oikeudet.....	1276
5.	Työsopimuksen päättymisen.....	1276
5.1.	Työsopimuksen irtisanominen.....	1277
5.2.	Työsopimuksen purkaminen.....	1278
6.	Julkisyhteisön työntekijän rikosoikeudellinen virkavastuu.....	1278
7.	Julkishallinnon työntekijöiden oikeusturva.....	1278
	Hallintolaki 6.6.2003/434.....	1281
	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621	1293
	Hallintolainkäyttölaki 26.7.1996/586	1308
	Kirjallisuus	1321
	Oikeustapaushakemisto	1337
	Asiahakemisto.....	1367